

Türkiye'nin İran Politikası 2010

Kemal İnat

[Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özet

2010 yılında Türkiye'nin doğudaki büyük komşusu İran ile ilişkileri Ankara'nın dış politikasında önceki yıllara göre daha fazla gündem oluşturmuştur. İran nükleer sorununun barışçı yöntemlerle çözümü konusunda Ankara'nın çabalarını giderek artırması Türkiye'nin gerek İran'la, gerekse ABD ve diğer Batılı ülkelerle ilişkilerinde önemli yansımalara yol açmıştır. ABD ve diğer Batılı ülkelere gelen tepkilere rağmen Türkiye sorunun çatışmaya dönüşmesine engel olmak için arabuluculuk çalışmalarını sürdürmüştür. İran'la ilişkilerini, dış politikasının genel ilkeleri olan "komşularla sıfır sorun" ve "karşılıklı bağımlılığın artırılması yoluyla çatışmaların önlenmesi" yaklaşımlar çerçevesinde şekillendirmeye özen gösteren Türkiye 2010 yılında bir yandan İran nükleer sorununun barışçı çözümü konusunda çabalarını artırırken, diğer yandan da bu ülkeyle son dönemde artan ekonomik işbirliğini de daha fazla geliştirme arayışı içerisinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İran | Tahran Anlaşması | Eksen Kayması | 1929 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı | Nükleer Güvenlik Zirvesi

Turkey's Iran Policy 2010

Abstract

Turkey's relations with its Eastern neighbor Iran have constituted a larger portion in Ankara's foreign policy agenda, comparing to recent years. Turkey's increasing efforts in helping to resolve Iran's nuclear problems by peaceful means have caused enormous effects in Ankara's relations with Western countries. Against the opposition by the USA and other Western states Turkey has tried, by mediating, to avoid the problem to turn into conflict. Turkey's foreign policy objectives such as 'zero problems with neighbors' and 'resolving conflicts by increasing interdependency', were also in place in its policies vis-à-vis Iran. In addition to that, Ankara has put particular emphasis on increasing economic ties with Iran in 2010.

Keywords: Iran | Tehran Treaty | Axial Shift | Security Council Resolution 1929 | Nuclear Security Summit

Giriş

Türkiye'nin İran politikası 2010 yılında da, dış politika alanındaki karar vericilerin son dönemde belirlemiş oldukları “komşularla sıfır sorun” ve “karşılıklı bağımlılığın artırılması yoluyla çatışmaların önlenmesi” gibi ilkeler çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır. Ancak Ankara'nın bu “işbirliği eksenli” ve “sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesini” hedefleyen dış politika anlayışına karşı ABD ve diğer Batılı ülkelerin “sorunları güç kullanımı yoluyla çözmeye dönük” politikalarına 2010 yılında diğer küresel aktörler olan Rusya ve Çin'in yaklaşması, Türkiye'nin işini zorlaştırmış, özellikle İran konusunda daha net bir tavır alması sonucunu doğurmuştur. Ankara'nın İran konusunda tavrını bu şekilde zorunlu olarak netleştirmesi ve bu berraklaşan tavrın Batılı “müttefiklerinin” İran tasavvurlarından oldukça uzak olduğunun anlaşılması, Türkiye'ye karşı içeride ve dışarıdaki bazı kesimlerin öncülüğünde yürütülen “eksen kayması” ve “Batıya sırtını döndüğü” şeklindeki eleştirilerin artmasına ve giderek “Ankara'daki Batının çıkarlarına ters hükümetin düşürülmesi için elden gelen her şeyin yapılması çağrılarında” dönüşmüştür. Bu beklenti içerisinde olan kesimlerin halen farkına varamadıkları iki husus vardır:

- 1- Türkiye'nin İran sorununa, sorunu tırmandırmadan diplomatik yollarla çözüm bulma konusundaki çabaları, Batılı ülkelere sırtını dönme isteğindeki kibirli bir bölgesel gücün hayalperest politikalarının bir sonucu değildir. Son dönem dış politikasının belirgin ilkelerinden bir diğeri olan “çok boyutlu dış politika” anlayışıyla hareket eden Türkiye için, halen daha Batılı ülkeler en önemli ticari, siyasi ve güvenlik ortağı durumundadırlar. Batının ekonomik,

siyasi ve askeri örgütlerinin üyesi olmaya devam eden ve bunu önemseyen Türkiye, İran nükleer sorunu konusunda ABD ve diğer Batılı ülkelerin güç kullanımı ve yaptırımların sertleştirilmesi yoluyla sorunu çözme yaklaşımlarının problemi daha da karmaşık hale getireceğini düşündüğü için farklı bir yol izlemekte, Batıya sırtını döndüğü için değil.

2- Türkiye artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, kendisini Sovyetler Birliği gibi ülkelerin yayılmacı politikalarından korumak için ABD ve Batılı ülkelere sığınmak zorunda hisseden ve ekonomisindeki dengesizlikler yüzünden “70 cent’e muhtaç” bir ülke değildir. Gerek ekonomik açıdan aşırı güçsüzlüğü ve gerekse güvenlik açısından yaşadığı sorunlar nedeniyle Batının desteğine çok fazla ihtiyaç duyduğu dönemlerde, Ankara’nın bölgesel ve uluslararası sorunlarda Batılı ülkelerin belirledikleri politikalara fazla sorgulamadan ayak uydurması kısmen anlaşılır bir tutum olsa da, artık ekonomik ve askeri açıdan kendi ayakları üzerinde durabilen bir ülke olan Türkiye’nin, çıkar çatışması durumlarında kendi çıkarlarının gerektirdiği tavrı göstermek yerine Batılı ülkelerin dayattığı politikaları izlemesi çok yanlış olurdu. Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 740 milyar dolara ulaşan Türkiye’nin artık daha fazla kendine güvenen politikalar geliştirmesi ve kendi çıkarları doğrultusunda dışarıdan gelen dayatmalara karşı koyması gerekir. Bu Ankara’nın son dönemde belirlemiş olduğu dış politika ilkelere saygının gereği olarak görülmesi gereken bir tutumdur. Sürekli olarak komşularıyla, işbirliği yoluyla karşılıklı bağımlılığın artırılmasını hedefleyen bir ilişki geliştirme hedefinde olduğunu açıklamasına rağmen, ABD ve müttefiklerinin İran’a karşı izlemiş oldukları çatışmacı politikalara ayak uydurarak bu ülkeyle ilişkilerini gerginleştirmesi yanlış olurdu.

Yukarıda değinilen ilkeler çerçevesinde İran’la ilişkilerini şekillendirmeye özen gösteren Türkiye 2010 yılında bir yandan İran nükleer sorununun barışçı çözümü konusunda çabalarını artırırken, diğer yandan da bu ülkeyle son dönemde artan ekonomik işbirliğini daha fazla geliştirme arayışı içerisinde olmuştur. Ankara’nın, Tahran’la geliştirmeye çalıştığı ilişkilerini her türlü dış baskıya rağmen korumaya dönük politikası NATO Füze Savunma Sistemi çerçevesindeki tartışmalar sırasında da devam etmiş, Türkiye kendisinin de katılması istenen bu projenin İran’ı ya da başka bir komşusunu hedef almasına karşı çıkmıştır. 2010 yılında da Türkiye ile İran arasındaki PKK/PJAK terörüne karşı güvenlik işbirliği önceki yıl-

larda olduğu gibi devam etmiş, iki ülke başta istihbarat paylaşımı olmak üzere birçok alanda kendilerine zarar veren bu terör örgütüne karşı ortak hareket etmiştir.

NATO Füze Savunma Sistemi ve İran

2010 yılında Türkiye-İran ilişkileri gündeminde yer tutan konulardan birisi ABD önderliğinde NATO'nun kurmak istediği füze savunma sistemine Türkiye'nin katılması ve bu çerçevede Türkiye'ye yerleştirilmesi düşünülen füzelerin İran'ı hedef alıp almayacağı tartışmalarıydı. Kasım ayında Lizbon'da yapılacak olan NATO zirve toplantısında medyada daha çok "füze kalkanı" olarak adlandırılan bu savunma sistemi konusunda karara varılacak olması, bu zirve öncesinde Türkiye'nin rolünün ne olacağına dair hararetli tartışmaların yapılmasına neden olmuştur.

Rusya ve Çin'in tepkilerini azaltmak isteyen Amerikan yönetiminin, planlanan füze savunma sistemiyle İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerden gelebilecek füze saldırılarına karşı konulmasının amaçlandığını açıklamaları Türkiye'nin bu projeye katılmasını zora sokmaktaydı. Doğudaki büyük ve komşusu İran'ı, bölgede oluşturmak istediği "karşılıklı bağımlılıkların işbirliği yoluyla artırılması sonucu çatışma riskinin azaldığı barış havzası"nın önemli aktörlerinden biri olarak gören ve bu çerçevede Tahran ile her geçen gün ilişkilerini geliştiren Ankara için, İran'ı düşman olarak gören bu projeye katılmak ciddi bir sorun teşkil etmekteydi. Ancak diğer taraftan da, 1950'li yıllardan beri Batı ile kurmuş olduğu ittifak ilişkisinin en önemli ayaklarından birini oluşturan NATO'nun politikalarına karşı çıkan bir ülke görüntüsü de vermek istemiyordu. PKK'nın yayın organı Roj TV'nin ülkesinden yayın yapmasına müsaade eden Eski Danimarka Başbakanı Anders Fogh Rasmussen'in NATO Genel Sekreteri olması sırasında izlediği engelleme politikası Türkiye'yi ABD ve diğer Batılı müttefikleri nezdinde zaten yeteri kadar sevimsiz kılmıştı. Bu olayın üzerinden henüz bir yıl geçmişken Ankara'nın NATO ile ilgili başka bir konuda yine Batılı müttefiklerinden ayrı düşmesi ve NATO politikalarını bloke eden ülke görüntüsü vermesi, AKP hükümetini yıpratmak için fırsat kollayan kesimler için bulunmaz bir fırsat olacaktı.

Ankara'nın İran'la gelişen ve İsrail'le gerginleşen ilişkilerinden rahatsız olarak Türkiye'nin dış politikada ekseninin kaydığı eleştirilerinde bulunan uluslararası ve ulusal bazı çevreler ABD ve diğer Batılı ülkelerin AKP hükümetinin yıkılmasına yönelik olarak yürütülen çalışmaların desteklenmesi beklentisi içerisindeydiler. Bu durumda Türkiye 2010 yılı Ekim ayından itibaren gündeme yerleşen "füze kalkanı" tartışmalar-

rı çerçevesinde çok hassas bir politika izlemek zorundaydı. Bir taraftan Tahran'a, İran'ı hedef alan ve düşman olarak algılayan bir oluşuma destek olmayacağı güvencesini, diğer taraftan da Washington'a, komşusu olan İslam ülkeleri ile geliştirmeye çalıştığı işbirliği eksenli politikayı tehlikeye atacak girişimlere katılmak istememesinin Batı ile kurmuş olduğu ittifak ilişkisine hanel getirmeyeceği teminatını vermesi gerekiyordu. Aralarında denge kurmaya çalıştığı taraflar olan İran ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkide sürekli olarak çatışmanın hakim olması ve sorunlarını barışçı yöntemlerle çözmeye iradelerinin çok zayıf olması Ankara'nın işini daha da zorlaştırıyordu.¹

Bütün bu zorluklara rağmen, Türkiye'nin kendi çıkarlarını önceleyen bir politika geliştirmesi gerekiyordu. Bu politika, gerek İran'la o zamana kadar geliştirilen güven ilişkisinin ve ekonomik işbirliğinin tehlikeye atılmaması ve aynı zamanda ABD ve diğer Batılı ülkelerle uzun yıllardan beri NATO ve diğer kurumlar çatısı altında yürütülen güvenlik işbirliğinin sürdürülmesi temelinde şekillenmeliydi. Bu çerçevede Ankara'daki politika yürütücülerinin, füze kalkını projesi konusunda takındıkları tavırla neyi amaçladıklarını her iki tarafa da hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklamaları önem kazanıyordu.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Ekim ortasında Brüksel'de Amerikan Dışişleri ve Savunma Bakanları ile yaptığı görüşmeden sonra yaptığı açıklamada Türkiye'nin politikasını net bir şekilde ortaya koymuştur. Görüşmede, NATO ülkelerine yönelik birçok tehdit gibi, balistik füzelerin yaygınlaşmasının da gündeme geldiğini anlatan Davutoğlu, İttifak'ın diğer tehditlerde olduğu gibi füzelerin yaygınlaşmasına karşı da birtakım tedbirler almasının doğal olduğunu, ancak "Soğuk Savaş şartlarını doğrudan ya da dolaylı şekilde ortaya çıkaracak bir uluslararası konjonktürün doğmasını istemeyen" Türkiye'nin Soğuk Savaş zamanında olduğu gibi bir cephe ülkesi olarak algılanmak istemediğini vurgulamıştır. NATO'nun tehdit algılamaları çerçevesinde geleceğe yönelik planlamalar yapmasının zorunlu olduğunu söyleyen Davutoğlu, Türkiye'nin bu planlamaların içerisinde yer almaya devam edeceğini, ancak İran ya da başka bir ülkenin tehdit olarak gösterilmesine karşı olduklarını ifade etmiştir: "Biz çevremizdeki hiçbir komşumuzdan bir tehdit algılaması içinde değiliz, NATO'ya dönük de bir tehdit algılaması veya tehdit oluşturduğu kanaati içinde değiliz."²

NATO Zirvesi yaklaşırken Kasım ayı başında Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı başkanlığında yapılan bir toplantıda Ankara'nın pozisyonu netleştirildi. Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ya-

nında Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Genelkurmay Başkanı Işık Koşaner ve konuyla ilgili üst düzey bürokratların katıldığı toplantıda “Füze Savunma Sistemi” projesi konusunda Türkiye’nin tavrı şu şekilde ortaya çıktı:³

- 1- Füze savunma sistemi tek bir ülke olarak ABD’nin projesi olarak değil, NATO’nun savunma sisteminin bir parçası olarak hayata geçirilmelidir.
- 2- Savunma sistemi NATO ülkelerinin tamamını ve Türkiye topraklarının bütününe kapsayan bir yapıda olmalıdır.
- 3- Savunma sistemi Türkiye’yi İran, Suriye ve Rusya gibi bazı ülkelerle karşı karşıya getirecek ve Soğuk Savaş dönemindekine benzer bir cephe ülkesi konumuna sokacak bir yapıda gelişmemelidir.

Kaynak: Ahmed Yusuf, www.samanyoluhaber.com

Lizbon’da 18-19 Kasım tarihlerinde yapılacak olan NATO Zirvesi’ne kadar gerek Başbakan Erdoğan gerekse Dışişleri Bakanı Davutoğlu ABD’li ve diğer Batılı ülkeden muhataplarına Türkiye’nin füze savunma sistemi konusunda belirlenen bu pozisyonunu her fırsatta anlattılar. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de NATO Zirvesi’ne katılmak üzere Lizbon’a hareket etmeden önce yaptığı açıklamada NATO Füze Savunma Sistemi projesinde “herhangi bir ülke, İran veya başka bir ülkenin hedef gösterilmesini asla kabul etmeyiz” ifadeleriyle Türkiye’nin tavrının altını tekrar çizmiştir.⁴ Sonuçta Füze Savunma Sistemi’nin hedefinin İran ve diğer balistik füzelere sahip ülkeler (Rusya ve Çin dışındaki) olduğunu zirve bildirisine yazdırmak isteyen Fransa ve ABD ile diğer bazı Batılı ülkeler Türkiye’nin kararlı tutumu karşısında bu ısrarlarından vazgeçtiler. Bu şekilde, Füze Savunma Sistemi’nin hedefi olarak hiçbir ülke ya da bölgenin adı zik-

redilmeyerek NATO Zirvesi'nde sorun çözülmüş oldu.⁵ Türkiye böylece hem NATO'nun ortak karar almasına engel olmayarak Batılı müttefiklerine hem de İran'ın doğrudan düşman kategorisinde değerlendirilmesine karşı çıkarak Tahran yönetimine güvenilir ve işbirliği yapılmaya değer bir ortak olduğu mesajı vermiş oldu.

İran Nükleer Sorunu

2010 yılında Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler açısından en önemli gelişmeler İran'ın nükleer çalışmaları dolayısıyla bu ülkeyle ABD ve diğer Batılı ülkeler arasında yaşanan sorunun giderilmesi konusunda Türkiye'nin Brezilya ile ortak girişimleri çerçevesinde yaşanmıştır. İran'ın nükleer çalışmalarından duyduğu rahatsızlık giderek artan Washington'un, bu ülkeye karşı yaptırımlara destek vermesi konusunda Ankara üzerindeki baskısını her geçen gün artırması, Türkiye'nin İran nükleer sorununun diplomasi yoluyla çözümü konusunda çabalarını yoğunlaştırmasına yol açmıştır. İran'ın uranyum zenginleştirme konusunda kaydettiği her yeni gelişme ABD ve diğer Batılı ülkelerin bu ülkeye karşı baskısını artırırken İsrail'in İran'a karşı bir askeri operasyon yapacağı yönündeki iddiaların da giderek daha fazla dile getirilmesi sonucunu doğurmuştur. İsrail ile son dönemde yaşadığı sorunlar nedeniyle Washington yönetimiyle de daha hassas hale gelen ilişkilerinde belli bir dengeyi korumak isteyen Türkiye için İran konusunda ABD'den gelen talepler oldukça önemlidir.⁶ Kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarını gerekçe göstererek, ABD'nin İran'ı yalnızlaştırma politikasına uzun bir süre destek vermeyen ve bu konuda Washington ile çatışmayı göze alan AKP hükümeti, İran nükleer sorununun barışçı yollardan çözümüne katkıda bulunmak suretiyle hem Ortadoğu bölgesini istikrarsızlığa sürükleyecek çatışmaları önlemeyi hem de ABD ile arasında yaşanabilecek büyük gerginlikleri önlemeyi amaçlıyordu. Çünkü Türkiye'nin İran konusundaki ABD ile uyumlu olmayan politikası bu ülkedeki çeşitli çevrelerde giderek daha fazla eleştiri konusu olmaktaydı ve bu çevreler Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini sorgulayarak Obama yönetiminden Ankara'ya karşı daha sert bir pozisyon almasını talep etmekteydiler.

Giderek büyüyen ve silahlı bir müdahaleye dönüşme riski artan İran nükleer sorununun bölge ve Türk-Amerikan ilişkileri açısından muhtemel olumsuz sonuçlarının önlenmesi için çaba sarf eden Türkiye 2010 yılında bu çabalarını gözle görülür bir şekilde artırmıştır. Barışçı çözüm konusunda dünya politikasının bir başka yükselen aktörü olan Brezilya'nın da desteğini alan Türkiye, hem İran'ı hem de ABD ile diğer Batılı ülkeleri

tatmin edecek bir çözüme ulaşılması konusunda çok ince bir politika yürütmüştür. Bu politikayı yürütürken de gerek ülke içerisinden gerekse de dışından hem övgüler hem de ağır eleştirilerle karşılaşmıştır. Amaçları gerçekten sorunun barışçı yöntemlerle çözümü yoluyla Ortadoğu bölgesi ve dünyanın Irak Savaşına benzer bir felaketi yaşamaması olan çevreler Türkiye ve Brezilya'nın girişimlerini cesur ve çok olumlu çabalar olarak överken, asıl gayeleri AKP hükümetini yıpratmak, İran yanlısı-Batı karşıtı göstermek ve İran'ın hakkaniyete dayalı bir çözüme razı edilmesi yerine bu ülkeye diz çöktürerek uluslararası sistemin hakim yapısına itaat etmesini sağlamak olan çevreler ise çözüm konusunda atılan adımları ağır bir şekilde eleştirmişlerdir.⁷

27 Kasım 2009 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (UAEK) İran'ı kınayan kararına çekimsiz oy kullanan ülkeler arasında yer alan Türkiye, sorunun barışçı yollarla çözülmesi konusunda bu kararın ardından yoğunlaştırdığı çabalarını 2010 yılı Nisan ayında Washington'da yapılacak olan nükleer zirve öncesinde bir sonuca ulaştırmaya çalışmıştır. ABD'nin ev sahipliğinde yapılacak olan ve 47 ülkenin katıldığı bu zirve toplantısının gündemi genel olarak mevcut nükleer güçler dışındaki ülkelerin nükleer silah elde etmesinin önlenmesi olsa da, özellikle İran sorununun zirvede en çok konuşulacak konu olacağı ve bu çerçevede Türkiye üzerine ciddi baskılar yapılacağı beklenmekteydi.⁸ Bu nedenle Ankara bu zirve öncesinde çözüm konusunda adımlarını artırmıştır.⁹

2010 yılının ilk aylarında Türkiye'nin çözüm konusundaki arabuluculuk girişimleri devam etmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu Aralık 2010 sonunda görüştüğü İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki ve ABD Başkanı Barack Obama'nın Ulusal Güvenlik Danışmanı James Jones ile 6-7 Şubat tarihlerinde katıldığı Münih Güvenlik Konferansı'nda bir kez daha görüşmüştür.¹⁰ Konferansta yaptığı görüşmede oldukça ılımlı bir tavır sergileyen Muttaki, Davutoğlu ile görüşmesinde nükleer takas konusunda önce tarafları bağlayacak bir anlaşma yapılması gerektiğini ifade etmesinin yanında, Türkiye'nin bu konuda devreye girmesine sıcak baktıklarının işaretlerini vermiştir.¹¹ Davutoğlu'nun gerçekleştirdiği bu görüşmelerden yaklaşık bir hafta sonra, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Philip Crowley 11 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada, İran konusundaki yaklaşımlarını farklılaşsa da, "Türkiye'nin İran'ın nükleer sorununun çözümünde gösterdiği gayreti takdir ettiklerini" ve "Türkiye'nin Batı ile bölge arasında oynadığı köprü rolüne değer verdiklerini" ifade etmiştir.¹²

Bu açıklamaları ardından nükleer sorunun çözümü konusunda gerçekleştirdiği mekik diplomasisi çerçevesinde İran'a giden Davutoğlu ile

görüşen İran Dışişleri Bakanı Muttaki de, Türkiye'nin bu konuda gösterdiği çabalardan övgüyle söz ederek Ankara'nın İran nükleer sorununun çözümü konusunda gelecek dönemde büyük katkıları olacağını ifade etmiştir: "Türkiye, İran'ın tutumuna aşına ve bu nedenle de diğerlerinin İran'ı daha iyi anlamasına yardımcı olabilir.. Bu, diğerlerinin aklındaki soru işaretlerinin giderilmesine yardımcı olabilir. Bu tarz istişarelere arabuluculuk gibi isimler vermek istemiyoruz ancak Türk dostlarımızı önemli danışmanlar olarak görüyoruz".¹³

Sorunun barışçı yollardan çözümü konusunda Türkiye'nin de katkılarıyla bu adımlar atılırken, ABD ve müttefiklerinin Tahran yönetimine, koşullarını kendilerinin belirledikleri nükleer takasa razı olması konusundaki baskıları da artmıştır. Bu konuda Moskova'nın da desteğini yanlarına alan¹⁴ ABD ve Fransa, Davutoğlu'nun çözüm için Tahran'da bulunduğu sırada Birleşmiş Milletler'e gönderdikleri bir mektupta, elinde bulunan düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirme kararı alan ve bu konuda ilk parti üretimi tamamladığını açıklayan İran'ın bu adımlarının, Tahran yönetiminin asıl niyeti hakkındaki endişeleri artırdığını ifade etmişlerdir. Bu gelişmeyi İran'a karşı yeni yaptırım hazırlıkları çerçevesinde bir adım olarak gören İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, bu adımların başarısız olacağını ifade ettikten sonra, nükleer takas konusunda görüşmelerin devam ettiğini ve İran'ın adil bir çerçevede yakıt takasına hazır olduğunu belirterek iyi niyete sahip olmakla suçladığı karşı tarafın İran'a nükleer reaktörü için zamanında yakıt sağlamaması durumunda ülkesinin bu konuda kendi ihtiyacı olan yakıtı üreteceğinin altını çizmiştir.¹⁵

Amerikan yönetimi sadece Tahran üzerindeki baskıyı artırmakla kalmamış, aynı zamanda İran'ın geri adım atması konusunda kendisine destek vermesini bekledikleri Türkiye'den taleplerini de artırmıştır. Şubat ayı içerisinde kısa süre arayla Ankara'ya gelen iki üst düzey Amerikalı yetkili (Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı William Burns ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndaki daimi temsilcisi Büyükelçi Glyn Davies), Tahran'a karşı uyguladıkları "baskı ve ikna" politikalarına Türkiye'den bekledikleri katkıyı tekrar ifade etmişler ve İran konusunda Güvenlik Konseyi'nden çıkarmayı planladıkları yeni ve daha ağır yaptırımlar konusunda hazırlık çalışması yapmışlardır.¹⁶

Bu gelişmeler Nisan ayında Washington'da yapılacak olan nükleer zirve toplantısını daha da önemli hale getirmişti.¹⁷ Zirve öncesinde ABD Başkanı Barack Obama'nın ülkesinin yeni nükleer stratejisine yönelik açıklamaları İran konusunda yaşanan gerginliğin hangi boyutlara

ulaştığını göstermesi açısından oldukça önemliydi. Yeni stratejiye göre, nükleer silahlara sahip olmayan ülkelere karşı bu silahların kullanımını ihtimal dışı bırakan ABD'nin, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na (Non-Proliferation Treaty-NPT) uymayan ülkelerin bu kapsam dışında bırakması İran ve Kuzey Kore'ye karşı nükleer silah kullanılabileceği yorumları yapılmasına neden olmuştur.¹⁸

Bu atmosfer içerisinde 12-13 Nisan 2010 tarihlerinde Washington'da gerçekleştirilen Nükleer Güvenlik Zirvesi'nde (Nuclear Security Summit) ABD, İngiltere, Fransa ve İsrail gibi ülkeler İran'a karşı yaptırımların sertleştirilmesi konusunda diğer katılımcıların desteğini sağlamaya çalışırken, İran'ı daha fazla radikalleştirecek ve sorunun barışçı yollarla çözümünü zorlaştıracak adımlar atılmasına karşı çıkan Türkiye kendisine güçlü bir destekçi bulmuştur. Dünya politikasında giderek etkinliğini artırma arayışı içerisindeki Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva ve Dışişleri Bakanı Celso Amorim ile zirve sırasında yapılan görüşmelerde İran nükleer sorununun diplomatik yollarla çözümü konusunda güçlü bir kanaat oluşmuştur. Sorunun çözümü konusunda askeri güç kullanımına karşı çıkan iki ülke, İran'a karşı uygulanan yaptırımların daha da ağırlaştırılmasına yönelik olarak Güvenlik Konseyi'nden yeni yaptırım kararı çıkarılmasına da destek vermeyeceklerinin altını çizmişlerdir.¹⁹

Başbakan Erdoğan, zirve toplantısı başlamadan yaptığı temaslar çerçevesinde George Mason Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin sorulan bir soruyu cevaplarken, Türkiye'nin son yıllarda bu konuda sürekli olarak dile getirdiği tezlerini yeniden vurgulamıştır. Bu çerçevede, Ortadoğu bölgesinde nükleer silah istemediklerini ifade eden Erdoğan, bu silahların dünyada yayılmasına da karşı mesajlarını zirve toplantısı sırasında ileteceklerini söyleyerek silahlanmaya yapılan yatırımların yoksulluğun ortadan kaldırılması için harcanması konusundaki taleplerini belirtmiştir. İranlı yetkililerle yaptıkları görüşmelerde nükleer programlarıyla ilgili sorularda, “nükleer silah yapmadıkları ve barışçıl amaçlı nükleer santral kurdukları” cevabını aldıklarını söyleyen Erdoğan, UAEK'nın İran konusundaki açıklamalarında da, İran'a karşı daha sert yaptırımlara gerekçe teşkil edecek şekilde bu ülkenin nükleer silah yapmaya çalıştığı yönünde kesin tespitler olmadığını ifade etmiştir. İsrail'i kastederek, NPT'ye üye olmayan ülkelerin nükleer silahlanma konusunda attığı adımları ciddi bir sorun olarak gördüğünü de vurgulayan Erdoğan, İran nükleer sorununun barışçıl yöntemlerle çözümü konusundaki çabaların sürmesi gerektiğini söylemiştir: “İran ile batı ülkeleri arasında bu işi çözme noktasında büyük gayretlerimiz oldu. Benim

oldu, arkadaşlarımızın oldu. Şu anda gelebildiğimiz bir barış noktasında, huzur noktasında netice yok diyebilirim. Ama umutsuz değiliz, diyoruz ki bu süreci devam ettirelim, bu işi çözelim diyoruz.”²⁰

Başbakan Erdoğan, başta Amerikan Başkanı Obama ile görüşmesi olmak üzere, Nükleer Güvenlik Zirvesi kapsamında gerçekleştirdiği bütün temaslarda yukarıda değinilen görüşleri çerçevesinde hareket ederek İran’a karşı yeni yaptırımlara karşı çıkmıştır.²¹ Dışişleri Bakanı Davutoğlu da zirve sonrasında basın mensuplarına yaptığı açıklamada, ABD ve diğer “5+1 Grubu” üyelerinin, o dönemde Güvenlik Konseyi üyesi olan Türkiye’yi İran’a karşı çıkarmayı düşündükleri yeni yaptırımlar konusunda bilgilendirmedini eleştirerek, içeriğini bilmedikleri bir paket hakkında kendilerinden bir cevap beklenmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. İran’ın son dönemde sorunun çözümüne ilişkin olarak olumlu bir yaklaşım içinde olduğunu belirten Davutoğlu, uranyum takası çerçevesinde sorunun barışçı yollarla çözümü konusundaki diplomatik çabalara devam edilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve muhtemel yeni yaptırımların Türkiye için olumsuz sonuçlarına dikkat çekmiştir: “ABD’yi kastetmiyorum ama binlerce mil uzaktaki bir ülke kolayca yaptırım kararı alabilir. Ancak bir komşu ülke olarak, çok fazla çıkara ve bağlantıya sahip ülke olarak bu konuda ciddi endişelerimiz var”.²²

İşte bu muhtemel olumsuz sonuçların ortaya çıkmasını engellemek gayesiyle, zirve toplantısı sırasında görüş birliğine vardıkları Brezilya ile, İran sorununun diplomatik yollarla çözümü konusunda atılabilecek adımları görüşmek üzere Dışişleri Bakanı Davutoğlu 16-17 Nisan tarihleri arasında Brezilya’ya bir ziyaret gerçekleştirerek Devlet Başkanı Lula da Silva ve Dışişleri Bakanı Celso Amorim ile görüştü. Görüşmeler sonrasında yapılan basın açıklamasında Davutoğlu, Türkiye ve Brezilya’nın İran nükleer sorunu konusunda benzer görüşlere sahip olduğunu ve diplomatik yöntemlerle bu soruna çözüm bulunması konusundaki çabalarını sürdüreceklerini ifade etmiştir.²³

Brezilya’daki görüşmelerin hemen ardından Tahran’a giden Davutoğlu burada Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Dışişleri Bakanı Muttaki ve Nükleer konulardaki Başmüzakereci Said Celili ile yaptığı görüşmelerde, sorunun bütün taraflarca kabul edilebilecek bir çözüme ulaştırılabilmesi için son dönemde sıkça gündeme gelen nükleer takasın Türkiye’de gerçekleştirilebileceğini, İran’ın bu konuda artık çok fazla vakit kaybedilmeden Ankara’nın teklifine olumlu cevap vermesi gerektiğini dile getirdi. İran’a karşı çok sert yaptırımların önüne geçebilmek için fazla zaman kalmadığını gören Davutoğlu, Türkiye ve tüm bölgeyi olumsuz etkileyecek olumsuz

gelişmelerin önüne geçebilmek için Tahran'ın artık somut adımlar atması gerektiğini düşünmekteydi. Bu aşamada Tahran'dan beklenen somut adım ise, sorunun çözümü konusunda son dönemde gerçekçi bir alternatif olarak konuşulan, İran'ın düşük oranda zenginleştirmiş olduğu çok miktardaki uranyumu elinden çıkarması karşılığında kendi nükleer reaktörleri için gerekli olan yüzde 20 oranında zenginleştirilmiş olan uranyumu Batılı ülkelerden alması, yani nükleer takas formülüydü.²⁴ Bu takas işleminin her iki tarafın da güvendiği bir ülke olan Türkiye'de gerçekleştirilmesi Ankara'nın Tahran'a sunduğu somut teklifti. Tahran ziyaretinin ardından basın mensuplarına yaptığı bir açıklamada Davutoğlu, en geç Haziran ayına kadar yeni bir yaptırım kararının çıkacağını, İran'ın bu süre içerisinde iyi niyetini gösterecek adımlar atmasının çok önemli olduğunu ifade ederek İranlı yetkililerle yaptığı görüşmelere ilişkin bilgi vermiştir: “Bir iki aylık süre var. ‘Bu sürede şeffaf olduğunuzu gösterecek adımlar atarak bu yaptırımlardan kurtulabilirsiniz. Atabileceğiniz birtakım adımlar var, bunları yaparak güven ortamı yaratabilirsiniz’ dedik. ABD’li yetkililer, yeni yönetimin ilk yılını doldurduğunu, bu süre içinde Obama ve diğer yetkililerin İran’a uzlaşma elini uzattıklarını ancak ellerinin havada kaldığını düşünüyorlar. Türkiye olarak ne askeri bir hamle ne de yaptırım uygulanmasını istiyoruz. Diplomatik yollarla sorunun çözümü için her türlü adımı atmaya hazırız ancak, sizin de bunu istemeniz gerek. İran, şeffaf olduğunu göstermeli ve nükleer silah istemediğine ilişkin söylemini destekleyecek adımlar atmalı.”²⁵

Davutoğlu bu şekilde İran'ın atacağı adımlarla olumlu bir atmosferin oluşturulması için çaba sarf ederken, ABD ve İsrail karşısında ciddi güvenlik endişelerine sahip olan Tahran yönetiminin, bu ülkelerin Türkiye tarafından verilen sözlerle kendilerini ne kadar bağlı hissedecekleri konusunda tereddütleri vardı.²⁶ İsrail'in geçmişte Irak, Suriye ve Sudan gibi bölge ülkelerinin topraklarında gerçekleştirmiş olduğu saldırılar, imzalanacak anlaşmalara rağmen benzer girişimlerin İran'ın nükleer tesislerine karşı da yapılabileceği endişesini güçlendiriyordu. İran'ın ayrıca, kendi teslim edeceği uranyum karşılığında Batılı ülkelerin daha yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyumu kendisine verecekleri konusunda da endişeleri vardı. İran'ın nükleer reaktörleri için gerekli oranda zenginleştirilmiş uranyumun Batılı ülkeler tarafından kısa sürede temin edilemeyeceği yönündeki bazı bilgiler bu endişeleri güçlendiriyordu.

Bu endişeler nedeniyle nükleer takas anlaşması konusunda Türkiye'nin tekliflerine karşı hala tereddütleri olan İran yönetiminin ikna edilmesi için Brezilya'yı daha fazla devreye sokan Ankara, Mayıs ayı içerisinde

sorunun barışçı çözümüne dair çalışmalarını iyice yoğunlaştırmıştır. Türkiye bu çalışmalarını sürdürürken aşağıda sayılan noktalarda çok ciddi bir hassasiyetle hareket etmekteydi:

1- ABD ve İran'a karşı ağır yaptırımların zamanının geldiğini düşünen diğer Batılı ülkelere, sorunun diplomatik yollarla çözümünün tüm taraflar için en doğru tercih olacağını anlatmaya çalışarak, İran'ın nükleer teknolojiyi askeri amaçlı kullanması konusundaki endişeleri giderecek bir düzenlemenin mümkün olduğunu göstermek istiyordu.

2- Rusya ve özellikle de Çin'in İran'a yaptırımlar konusundaki daha ılımlı tutumlarından yararlanmak suretiyle, bu ülkelerin barışçı çözüm konusunda Türkiye'nin girişimlerine süre verilmesini sağlayacak bir tutum içinde olmalarını sağlamak ve nihai olarak ulaşılabilecek olan bir takas anlaşmasına destek vermelerini temin etmek istiyordu.²⁷

3- İran'ın elindeki düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumu teslim etmek konusundaki tereddütlerini giderecek bir güven ortamı tesis etmek için, Tahran yönetiminin de güvendiği ve uluslararası politikada son dönemlerde giderek etkinliği artan Brezilya'yı barış konusundaki arabuluculuk çabalarında yanında görmek istiyordu. Bu şekilde hem Tahran yönetiminin, Türkiye'nin yanında Brezilya'nın da güvencesi altındaki bir anlaşmaya razı olma ihtimalinin artırılması hem de ABD ve diğer Batılı ülkelerin muhtemel tepkilerinin yalnızca Ankara'yı hedef almasının önüne geçilmesi amaçlanıyordu. Türkiye'nin yanında Brezilya'nın da destek verdiği bir anlaşmayı reddetmek daha zor olacaktı.²⁸

4- İranlı yöneticilerle yapılan yoğun görüşmelerde, gerek İran gerekse bölge ülkeleri açısından çok olumsuz sonuçlar doğuracak ağır yaptırımların kapıda olduğunu, Tahran yönetiminin buna engel olmak için uranyum takası konusundaki önerileri kabul ederek Batılı ülkelerin İran'ın nükleer silah yapmak istediği yolundaki iddialarının ortadan kalkmasını sağlaması gerektiğini anlatmaya çalışılıyordu. Bunu yaparken de hem İran'ın nükleer teknolojiyi barışçı amaçlarla kullanma hakkı olduğunun altı çiziliyor hem de Ortadoğu bölgesinin nükleer silahlardan arındırılması gerektiği vurgulanıyordu.²⁹

O dönemde Türkiye ve Brezilya'nın girişimlerinin kendisini yeni ve oldukça ağır BM yaptırımlarından kurtaracak tek ciddi alternatif olduğunu

fark eden Tahran yönetimi, Batılı ülkelerin tutumlarına karşı duyduğu bütün güvensizliğe rağmen bu iki ülkenin çağrılarına karşılık vermeyi tercih etmiştir. Mayıs ayı başında yapılan New York'ta yapılan NPT gözden geçirme toplantısından dönerken İstanbul'a uğrayan İran Dışişleri Bakanı Manuçer Muttaki burada Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile yaptığı görüşme sonrasında, nükleer sorun çerçevesindeki girişimlerini kastederek, bölgesel konulara hassasiyetini gösteren yapıcı çalışmalarından dolayı Türkiye'ye teşekkür ettiğini belirtmiştir. New York'taki temasları hakkında da bilgi veren Muttaki, Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesiyle yaptıkları görüşmelerde fikirlerini aktarma fırsatı bulduklarını ve çalışmaların olumlu bir sonuca varacağını umduklarını dile getirmiştir.³⁰ Dışişleri Bakanı Davutoğlu da, Türkiye'nin daima İran'la dostluk ve kardeşlik çerçevesinde ilişkilere sahip olduğunu ifade ederek, İran nükleer sorununun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini, diplomasi adına atılacak tüm adımları desteklediklerini ve bu çerçevede İran ile Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında müzakerelerin vakit geçirilmeden başlatılması gerektiğini söylemiştir. Davutoğlu, İran Ulusal Yüksek Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri ve Nükleer Başmüzakereci Said Celili ile "5+1 Grubu"nun temsilcisi durumundaki AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton arasında yapılması planlanan toplantının Türkiye'de gerçekleşmesine Muttaki'nin sıcak baktığını ifade etmiştir. Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva'nın Tahran'a yapacağı ziyaretin önemine de değinen Davutoğlu, Türkiye'nin konuya ilişkin görüşlerinin altını bir kez daha çizmiştir: "Biz her zaman söylediğimiz gibi ne olursa olsun bölgemizdeki nükleer silahlara kesinlikle karşıyız. Sorunların diplomasi yoluyla çözülmesinin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Şu anda yürütülen müzakere çalışmalarının diplomasi açısından çok büyük şans olduğunu düşünüyoruz. Diplomasie bu şans verilmeli. Bölgemiz ve dünya, gerilimlerin uzağında tutulmalı diye düşünüyoruz. Türkiye olarak bu çabaları sürdürmeye kararlıyız. Dostumuz Muttaki'den de bu konuda olumlu mesajlar aldım."³¹

Tahran Anlaşması

Türkiye ve Brezilya dışişleri bakanlarının İran nükleer sorununun çözümü konusunda Mayıs ayı içerisinde yoğunlaştırdığı çabaların bir sonuç vermesi için 16-17 Mayıs tarihi önemli bir tarihti. Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva'nın, Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan ülkeleri bir araya getirecek olan G-15 toplantısı için bu tarihlerde Tahran'da olacaktı ve iki ülke dışişleri bakanları Brezilya Devlet Başkanının yanında Başbakan Erdoğan'ın ve İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın katılacağı nihai bir toplantıyla "5+1 Grubu"na sunacakları takas anlaşmasının son şeklini

almasını planlıyorlardı. 16 Mayıs tarihinde İran'a giderek burada İran Dışişleri Bakanı Muttaki ile saatler süren görüşmeler yapan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim İran'ın son çekincelerini de ortadan kaldırmak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Sonuçta görüşmelere Başbakan Erdoğan ve Brezilya Devlet Başkanı da Silva'nın da katılımıyla zorlu bir görüşme maratonunun ardından Tahran Anlaşması diye bilinen ortak deklarasyon 17 Mayıs 2010 tarihinde imzalanabilmiştir. Üç ülke dışişleri bakanları tarafından imzalanan ve 10 maddeden oluşan anlaşmanın metni aşağıdaki gibidir:³²

“İran İslam Cumhuriyeti'nin başkenti Tahran'da bir araya gelen aşağıda imzaları bulunanlar izleyen Bildiri üzerinde mutabık kalmışlardır:

1. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasına (NPT) bağlılığımızı teyit ederiz ve NPT'nin ilgili maddeleriyle uyumlu olarak, İran İslam Cumhuriyeti dahil tüm taraf devletlerin ayrımcılık yapılmadan barışçı amaçlarla nükleer enerjiyi araştırma, üretme ve kullanma (ve nükleer zenginleştirme faaliyetleri dahil nükleer yakıt çevrimi) hakkını hatırlatırız.

2. Şu anda, karşılıklı etkileşim ve işbirliği çağına taşıyacak olumlu, yapıcı olup çatışmacı olmayan bir atmosfer yaratacak, ileriye bakan bir süreci başlatacak bir fırsatımız olduğuna güçlü inancımızı dile getiririz.

3. Nükleer yakıt değişiminin, nükleer enerji santrali ve araştırma reaktörü yapımı dahil başta barışçı nükleer işbirliği olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğini başlatacak bir araç olduğuna inanıyoruz.

4. Bu temelde, nükleer yakıt değişimi, milletler arasında işbirliği ve olumlu yapıcı bir hareket başlatacak bir başlangıç noktasıdır. Böyle bir hareket, İran'ın NPT'den kaynaklanan hak ve yükümlülüklerini tehlikeye sokacak tedbir, eylem ve retorik açıklamalardan kaçınmak yoluyla her türlü çatışmanın yerini alarak ve çatışmadan kaçınarak barışçı nükleer faaliyetler sahasında olumlu etkileşim ve işbirliği sağlamalıdır.

5. Yukarıdakiler temelinde, yukarıda sözü edilen nükleer işbirliğini kolaylaştırmak üzere, İran İslam Cumhuriyeti 1200 kg düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de muhafazası konusunda mutabıktır. Türkiye'de olduğu süre zarfında söz konusu düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum İran'a ait olmaya devam

edecektir. İran ve UAEK, Türkiye’de bahse konu düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun muhafazasını izlemek için gözlemci konuşlandırabilir.

6. İran bu Bildirinin yayın tarihini takip edecek yedi gün içinde UAEK’ya yazılı olarak resmi kanallardan yukarıdaki hususlarla mutabakatını bildirecektir. Viyana Grubu’nun (ABD, Rusya, Fransa ve UAEK) olumlu yanıtı üzerine, değişimin ayrıntıları İran ve özellikle Tahran Araştırma Reaktörü’ne (TAR) ihtiyaç duyulan 120 kg yakıtın aktarılmasını taahhüt etmiş olan Viyana Grubu arasında yazılı bir anlaşma ve uygun bir düzenlemeyle tespit edilecektir.

7. Viyana Grubu bu hükme dair taahhüdünü açıkladığında, iki taraf 6’ncı maddede belirtilen mutabakatın uygulanmasını taahhüt edeceklerdir. İran İslam Cumhuriyeti bir ay içinde düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumu (1200 kg) teslim etmeye hazır olduğunu açıklamıştır ve aynı mutabakat temelinde Viyana Grubu bir yıl geçmeden İran Araştırma Reaktörüne gerekli 120 kg yakıtı iletmelidir.

8. Bu Bildirinin şartlarına saygı gösterilmediği takdirde, İran’ın talebi üzerine, Türkiye süratle ve şartsız olarak İran’ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumunu İran’a iade edecektir.

9. Türkiye ve Brezilya, İran İslam Cumhuriyeti’nin 5+1 ülkeleri ile Türkiye ve Brezilya dahil herhangi bir yerde, her iki tarafın önerilerinin ortak noktaları uyarınca, müşterek taahhütleri temelinde ortak konularda görüşmelere hazır olmayı sürdürmesini memnuniyetle karşılamışlardır.

10. Türkiye ve Brezilya, İran’ın NPT’ye bağlılığını ve üye devletlerinin nükleer haklarını hayata geçirmek yolundaki yapıcı rolünü takdirle karşılamışlardır. Aynı şekilde İran İslam Cumhuriyeti de, dost ülkeler Türkiye ve Brezilya’nın İran’ın nükleer haklarını kullanabileceği uygun ortamın yaratılması için sarf ettikleri yapıcı gayretlerini takdir etmiştir.”

Başbakan Erdoğan anlaşmanın imzalanmasının ardından yaptığı açıklamada, izlemiş olduğu olumlu tavırla anlaşmanın imzalanmasını mümkün kılan ve Türkiye’ye güvenen İran yönetimine teşekkür etmesinin ardından, bu sonuca ulaşılabilmesi için İran, Türkiye ve Brezilya dışişleri bakanlarının kesintisiz bir şekilde 18 saat çalıştıklarını ifade etmiştir. Üç ülke arasında varılan bu anlaşmanın Ortadoğu bölgesi ve bütün dünya için çok büyük öneme sahip olduğunu belirten Erdoğan, anlaşmanın

uygulanabilirliği konusundaki eleştirileri dürtüst olmamakla suçlamıştır. Bu çerçevede, İran'a Batılı ülkeler tarafından teslim edilmesi planlanan 120 kiloluk yakıtın 1 yıldan önce verilemeyeceği söylemlerine karşı çıkan Erdoğan, bu konuda kendilerine, en geç 10 ay içerisinde bu yakıtın teslim edilebileceğine dair bilgiler verildiğini, teknolojik olarak ise bu sürenin daha da kısalabileceği ve en geç 6 ayda söz konusu nükleer yakıtın İran'a teslim edilmesinin mümkün olabileceğini ifade etmiştir.³³ Anlaşmaya göre, İran'ın taahhüt ettiği gibi 1200 kilogram düşük oranda zenginleştirilmiş olan uranyumu Türkiye'ye teslim etmesi için öncelikle UAEK ile "5+1 Grubu" nun Tahran Anlaşması'nı kabul ettiklerini açıklamaları ve 120 kilogramlık daha yüksek oranda zenginleştirilmiş nükleer yakıtı İran'a verilmek üzere Türkiye'ye teslim edeceklerini kabul etmeleri gerekiyordu. Bunun ardından Türkiye, İran'ın 1 ay içerisinde kendisine teslim edeceği 1200 kg düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumu, Batılı ülkelerin 120 kg daha fazla zenginleştirilmiş uranyumu kendisine teslim etmelerinin ardından UAEK'ya verecekti. Son aşamada ise bu 120 kiloluk uranyum İran'a verilecekti.³⁴

Tahran Anlaşması'nın imzalanmasıyla İran nükleer sorununun artık çözüm yoluna girdiğini düşünen Erdoğan, şimdi dikkatlerin İsrail sorununun çözülmesine odaklanması gerektiğini ifade etmiş ve İran'ın nükleer silah elde etme ihtimaline karşı bu kadar tepki gösteren uluslararası camianın İsrail'in sahip olduğu nükleer silahlar konusunda sessiz kalmasını eleştirmiştir: "İsrail'e karşı dünyanın bakışı ne? Kuzey Kore ile ilgili dünya zaman zaman bazı şeyleri söylüyor, uluslararası camia söylüyor. Peki İsrail'e karşı şu ana kadar ne söylediler? Onun için söylüyorum, üstünlerin hukuku mu yoksa hukukun üstünlüğü mü? Burada artık insanlık tercihini yapacaktır, uluslararası camia tercihini yapacaktır. Adaleti o zaman göreceğiz."³⁵ Dışişleri Bakanı Davutoğlu da anlaşma sonrasında yaptığı açıklamada, İran'ın çözüm konusunda üzerine düşeni yerine getirdiğini ve bu ülkeye karşı uluslararası yaptırımların gündemden kalkması gerektiğini ifade etmiştir: "İran, bu adımıyla, uluslararası toplumun beklentilerine olumlu cevap verdiğini göstermiştir. İran'la ilgili şüpheler bertaraf edilmiştir."³⁶ Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva ise anlaşmanın imzalanmasını "diplomasinin zaferi" olarak tanımlayarak bir güven ortamı oluşturulduğunun altını çizmiştir.³⁷

Türkiye, İran ve Brezilya tarafından çözüm konusunda atılmış büyük bir adım olarak görülen Tahran Anlaşması'nın geçerli olabilmesi için "5+1 Grubu" na mensup ülkeler tarafından kabul edilmesi gerektiğinden bu ülkelerin anlaşmaya nasıl tepki göstereceği önemliydi. Bu ülkelerin

anlaşma konusundaki açıklamalarına bakıldığında, Çin ve Rusya'nın genel olarak olumlu bir tutum içinde oldukları, ABD ve diğer Batılı ülkelere ise anlaşmayı yetersiz olarak nitelendirdikleri görülür.

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Yang Jiechi, “İran nükleer sorununa uygun bir çözüm arayan diplomatik çabaları memnuniyet ve takdirle karşıladıklarını ve gelişmeleri not ettiklerini” açıklarken,³⁸ Kremlin Sarayı'ndan yapılan açıklamada Medvedev'in, “Türkiye ve Brezilya'nın, İran nükleer sorununa siyasal ve diplomatik bir çözüm bulma yönündeki ortak çabalarını olumlu olarak değerlendirdiği ifade edilmiştir: “Rusya, İran nükleer sorununa, uluslararası toplumu tatmin edecek yapıcı bir çözümün ortak bir çabayla araştırılması ve geliştirilmesi yönündeki her tür fırsatı olumlu yönde değerlendirecektir.”³⁹ Ancak imzalanan bu anlaşmanın sorunun çözümü için yeterli olmayacağı konusunda Batılı ülkelerdeki genel kanaati bilen Rusya Devlet Başkanı aynı gün kendi yaptığı bir açıklamada, memnuniyet verici olarak nitelendirdiği söz konusu üçlü anlaşmanın “uluslararası kaygıların tümünü gidermede yetersiz kalabileceğini” ifade etmiştir: “Birinci sorun şu; İran uranyum zenginleştirmeyi sürdürecektir mi? Bu ülkenin yetkililerinin açıklamalarından anladığım kadarıyla bu tür bir çalışmaya devam edecekler. Bu durumda, elbette, uluslararası toplumun daha önce sahip olduğu kaygılar sürebilecek. Bir sorun ortaya çıkıyor; Takas operasyonunun seviyesi yeterli olacak mı? Uluslararası toplumun tüm üyeleri tatmin olacak mı? Bunu bilemiyorum. Bu deklarasyon sonrası ne olacağını izlememiz gerekecek.”⁴⁰

ABD'den gelen açıklamalar ise İran, Türkiye ve Brezilya'nın adımlarının yetersizliğine vurgu yapıyordu. İsrail lobisinin etkisi altında hareket eden Amerikan yönetimi için aslında nükleer konulardaki sorunlar İran'la olan problemlerden yalnızca biriydi. Temel problemi İran'daki İslamcı rejimin ABD'nin bölge politikalarına şiddetle karşı çıkması ve gerek petrolün Batı pazarlarına güvenli bir şekilde ulaştırılmasını gerekse İsrail'in güvenliğini tehdit etmesi olan Washington yönetimi için nükleer sorunun çözümü İran'la yaşanan bu sorunların çözümüyle yakından ilişkiliydi. Bu çerçevede Amerikan yönetiminin, İran'ın nükleer çalışmalarını bu ülkeyi, yukarıda değinilen nedenlerden dolayı sürekli olarak baskı altında tutmak için bir tür meşruiyet kaynağı olarak gördüğünü ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu durum Washington'un, İran nükleer sorununa hakkaniyet içerisinde ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde bir çözüm bulunması konusunda çok fazla istekli olmamasını açıklamaktadır. İran'a yaptırım konusunda bu kadar istekli olan Amerikan yönetiminin uluslararası hukuku tamamen ihlal ederek nükleer silah üreten İsrail'e karşı yaptırım

uygulanması söz konusu olunca harekete geçmek istememesi ve hatta bu tür çabalara engel olması bu tespitin anlaşılmasına yardımcı olan bir tutumdur.

İran nükleer sorunu konusunda böyle bir yaklaşım içerisinde bulunan Amerikan yönetiminin Tahran Anlaşması'na ilk tepkisi, "ABD ve uluslararası toplumun İran'ın nükleer arzularıyla ilgili ciddi endişeler taşımaya devam ettiği" ve "Tahran'ın uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde yaptırımlar da dahil olmak üzere, bunun sonuçlarıyla yüzleşeceği" şeklinde oldu.⁴¹ Beyaz Saray Sözcüsü Robert Gibbs bu açıklamaları yaparken Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da, Tahran Anlaşması'nın uluslararası camiada İran'a karşı planlanan yeni yaptırımları engelleyecek şekilde olumlu bir hava oluşturmaya engel olmak için, vakit geçirmeden yeni yaptırımlar konusunda Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında bir fikir birliği oluşturmak için yürüttüğü çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu konuda özellikle Çin'in ikna edilmesi gerekiyordu ve ABD'nin yoğun çabaları sonucu bu uzun sürmedi. Tahran Anlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra Amerikan Dışişleri Bakanı, Güvenlik Konseyi'nin 5 üyesinin Tahran'a karşı daha sert yaptırımları öngören yeni bir karar taslağı üzerinde uzlaşmaya vardıklarını açıklayıp, özellikle Çin ve Rusya ile sıkı işbirliğinin bu uzlaşmayı mümkün kıldığının altını çizdi.⁴²

Amerikan yönetimi Türkiye ve Brezilya'nın çabalarını görmezden gelerek yeni bir yaptırım konusunda çalışırken Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Mun, Başbakan Erdoğan ve Brezilya Devlet Başkanı da Silva'nın İran nükleer sorununun çözümü yönünde harcadıkları diplomatik çabaları takdir ettiğini ifade etmiştir: "Bu (uranyum takas anlaşması), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) ve uluslararası toplumun daha geniş bir şekilde konuya dahil olması halinde, sorunun müzakere yoluyla çözümü yönünde atılan olumlu bir adım olabilir. Anladığım kadarıyla UAEK'ya Türkiye, Brezilya ve İran tarafından imzalanan ortak bildiri ulaştı ve sanırım İranlı yetkililer de UAEK'ya resmi bir mektup gönderecekler. UAEK'nın varılan bu takas anlaşmasını değerlendirmesini bekliyorum."⁴³

Ortadoğu bölgesinin ve dünyanın çok önemli bir sorunu olan İran nükleer sorununun özellikle bölge ülkelerine çok büyük zararlar verecek şekilde çatışmaya dönüşmeden çözümü konusunda gerçekten ciddi gayretler sarf eden Türkiye, bu gayretlerin başta Washington olmak üzere neredeyse bütün Batılı ülke başkentlerinde "ABD'nin pişmiş aşına su katmak"⁴⁴ şeklinde algılanmasından çok rahatsız olmuştur. Başbakan Erdoğan yapılan anlaşmanın çözüm yolunda kaçırılmaması gereken bir

fırsat olduğunu vurgulayan girişimlerde bulunmuş, bu çerçevede ABD ve Rusya başkanları başta olmak üzere birçok ülke lideriyle telefon görüşmesi yaparak 26 ülke liderine Tahran Anlaşması hakkında bilgiler içeren mektuplar yazmıştır.⁴⁵ Türkiye ayrıca Brezilya ile birlikte BM Güvenlik Konseyi'ne de bir ortak mektup göndererek, sorunun barışçı yöntemlerle çözümünü engelleyecek tedbirlerden kaçınılması ve diplomatik girişimlere şans verilmesini istemiştir.⁴⁶

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da İstanbul'da yaptığı bir basın toplantısında nükleer takas anlaşmasını “son 30 yılda İran'ın gerçekleştirdiği en önemli diplomatik açılımlardan birisi” olarak nitelendirirken, “5+1 Grubu” ülkelerinin olumlu gündem peşinde olmaları gerektiğini, yaptırımların olumlu bir gündem olmadığını ve yaptırımların gündeme getirilmesi durumunda Türkiye'nin destek vermeyeceğini ifade etmiştir: “Artık imzalar atıldıktan sonra şüpheler bitmeli. Birleşmiş Milletler üyesi 3 ülkenin imzaları şaka değildir. İran üzerine düşen taahhütleri yerine getirecektir.. Uygulamada sıkıntı olursa o da iyi niyetle aşılr”.⁴⁷ Başka bir programda da konuya ilişkin soruları cevaplayan Davutoğlu, “anlaşmanın ardında Türkiye'nin itibarı var” sözleriyle konunun Ankara açısından ne kadar önemli olduğunun altını çizmiş, Ortadoğu bölgesinde “merkez aktör ülke” olarak tanımladığı Türkiye'nin “bu coğrafyadaki uçan kuştan haberi olması gerektiğini” ifade ederek İran'la ilişkilerin ekonomik çıkar boyutuna da değinmiştir: “Bizim insani temel ilkeler dışındaki ikinci ilkimiz milli çıkarlarımızdır. İran ekonomisi ile bütünleşmek istiyoruz. İran'a yaptırımı etik ve hukuki olarak doğru bulmuyorum. İran'a ambargo Türkiye'nin milli çıkarlarına zarar verecektir. Kendimizi karşı tarafın yerine koyup düşünmemiz de lazım. İran'a yaptırımda ısrarlı olurlarsa bunu mazur görmeyiz.”⁴⁸

Türkiye çok net bir şekilde “insani temel ilkeler” ve “milli çıkarları” çerçevesinde konuya yaklaştığını ve bu çerçeveden bakıldığında sorunun barışçı yöntemlerle çözülmesi için çaba sarf ettiğini açıklasa da, dünya politikasına “güç politikası” perspektifinden bakmaya alışık olan Batılı ülkelerdeki bazı çevreler, Türkiye ve Brezilya'nın çabalarını kendi nüfuz alanlarına ve politika tarzlarına bir müdahale olarak gördükleri için bu girişimlerden çok rahatsız oldular. Alman “Die Welt” ve İngiliz “The Guardian” gazetelerinin Tahran Anlaşması'yla ilgili attıkları başlıklar bu rahatsızlığı yansıtmaktaydı: “Die neuen ‘Blockfreien’ auf dem Weg in eine unheilige Allianz” (Yeni ‘Bağlantısızlar’ kutsal olmayan bir ittifak yolunda),⁴⁹ “Neue Allianzen fordern den Westen heraus” (Yeni ittifaklar Batıya meydan okuyor),⁵⁰ “The Iran nuclear deal and the new premier league

of global powers” (İran nükleer anlaşması ve yeni küresel güçler birinci ligi).⁵¹

Yeni Yaptırımlar ve Türkiye'nin Tutumu

Türkiye ve Brezilya'nın aracılığıyla imzalanan nükleer takas anlaşmasını yeterli bulmayan ve hatta İran'a karşı izledikleri güç politikasını sorgulayan bir araç olarak gördükleri bu anlaşmadan rahatsız olan ABD ve diğer Batılı devletler bu anlaşmaya hiç şans vermeden Güvenlik Konseyi'nden çıkaracakları yeni bir yaptırım kararına yoğunlaşırken, anlaşmanın uygulanmasını kendi “itibarları” açısından zaruri gören Türkiye ve Brezilya ise İran'a karşı daha ağır yaptırımları öngören bir kararın alınmasını engellemek ve soruna çözüm arayışlarında Tahran Anlaşması'nın esas alınmasını sağlamak için çalışmışlardır. Taraflar bu pozisyonları çerçevesinde bir yandan üçüncü tarafları kendi yanlarına çekmeye çalışacak girişimlerde bulunurlarken, bir yandan da birbirlerini ikna etmek için yoğun temaslar gerçekleştirmişlerdir.

Özellikle Türkiye açısından, komşusu ve ekonomik ilişkilerini canlandırmak istediği İran ile uzun yıllardan beri müttefiki ve Ortadoğu politikalarında önemli bir aktör olan ABD arasında denge kurmak çok önemliydi. AKP hükümeti, İran konusunda izlemiş olduğu politikanın Türkiye ve bölge açısından doğabilecek zararların önlenmesi konusunda en doğru yol olduğuna inanıyordu, ancak diğer taraftan da önemli bağlara sahip olduğu Amerikan yönetimiyle arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesini istemiyordu. Bu nedenle, ülkesindeki İsrail lobisi ve şahinlerin etkisiyle İran'a karşı sert yaptırımlar konusunda kararlı bir tutum izleyen Obama yönetimini, gerginliği daha da artıracak bu politikasından vazgeçirmek için son ana kadar Washington ile bütün görüşme kanalları açık tutulurken, bir yandan da, Türkiye'nin bu politikaya destek vermesinin, birilerinin iddia ettiği gibi, Ankara'nın artık Batı dünyasına sırtını dönmek istediğinin bir işareti değil, gerçekten sorunun barışçı yöntemlerle çözülebileceğine olan inancından kaynaklanan bir tavır olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a karşı sert yaptırımların görüşüleceği gün yaklaşırken, Güvenlik Konseyi'nin iki geçici üyesi Türkiye ve Brezilya'nın oylamada nasıl bir tavır gösterecekleri de merakla bekleniyordu. Amerikan yönetimi ve diğer Batılı ülkeler Türkiye ve Brezilya'nın, “nükleer silah elde etmeye çalışarak dünya barışını tehdit eden” İran'ın yanında değil, “İran'ın nükleer silah elde etmesine karşı çıkarak dünya barışını korumaya çalışan” kendileriyle birlikte hareket etmesini beklie-

yorlardı. Türkiye içindeki bazı kesimler de, Ankara'nın artık müttefiki ABD ile fundamentalist İran arasında bir tercih yapma noktasına geldiğini ve bu tercihin ABD olması gerektiğini, aksi takdirde Türkiye'nin çok olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalacağını söylüyorlardı. 2009'dan beri hız kazanan “eksen kayması” tartışmaları da hem içerde hem de dışarıda iyice alevlendirilerek hükümet iyice baskı altına alınmıştı.

Bütün bu baskılar altında karar vermek durumunda olan Erdoğan hükümeti oluşturulmak istenen olumsuz havaya rağmen Tahran Anlaşması'ndaki imzasının arkasında durdu ve BM Güvenlik Konseyi'nde 9 Haziran'da yapılan oylamada Brezilya ile birlikte İran'a karşı yaptırımların ağırlaştırılmasını öngören karar tasarısına ret oyu kullandı. Başbakan Erdoğan Amerikan Başkanı Obama'nın kendisini aramasına ve uzun bir görüşmenin ardından en azından çekimser oy kullanılmasını rica etmesine rağmen ret oyunda ısrar etti.⁵² Lübnan'ın çekimser oy kullandığı oylamada aralarında Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesiyle Almanya'nın da bulunduğu 12 ülke olumlu oy kullanarak tasarının 1929 sayılı Güvenlik Konseyi kararı olarak kabul edilmesini sağladılar.⁵³ Bu kararın alınmasından sadece birkaç saat önce Viyana Grubu olarak adlandırılan ABD, Fransa ve Rusya'nın Tahran Anlaşması konusunda kendilerine gönderilen mektubu reddetmeleri zamanlama açısından çok ilginçti. Bu ülkelerin kendilerine Türkiye, Brezilya ve İran tarafından sunulan nükleer takas teklifi reddetdiklerini Güvenlik Konseyi kararından hemen önce açıklamaları, yaptırım dışında çözüm konusunda yeni girişimlere süre tanımak istemediklerinin göstergesi olarak yorumlandı. Türkiye'nin BM Daimi Temsilcisi Ertuğrul Apakan: “Tahran Deklarasyonu yeni bir gerçek yarattı. Kapsamlı çözümün ilk adımıydı. Deklarasyona yeterli zaman verilmeliydi. Viyana Grubu'nun deklarasyonu reddetmesiyle, yaptırım oylamasının aynı gün olması bizi olumsuz etkiledi” derken Brezilya'dan “İran'a hiç zaman tanınmadı. Bu hareketle İran'a yanlış sinyal gönderiliyor” açıklaması geldi.⁵⁴ Özellikle İran'a karşı yaptırım kararıyla ülkesindeki İsrail lobisinin ve diğer “şahinler”in baskısını hafifletmek isteyen Amerikan Başkanı Obama açısından Güvenlik Konseyi'nin daha ağır yaptırımlar içeren bir karar alması zorunlu hale gelmişti.

Çin ve Rusya gibi, ABD'nin küresel rakipleri olarak görülen ve İran'la yakın zamanlara kadar bu konuda sıkı işbirliği yapmış iki büyük ülkenin bile Amerikan yönetimi ile birlikte oy kullandığı bir konuda Türkiye ve Brezilya'nın aksi yönde oy kullanması uluslararası politikanın kendine özgü yapısı çerçevesinden bakıldığında aşağıdaki gibi yorumlanabilir:

1- Dünya sorunlarına yaklaşım konusunda uluslararası sistemin etkin güçlerinden farklı bakış açılarına sahip yeni güçler de söz konusudur. Bu güçler arasında yer alan Brezilya ve Türkiye, uluslararası sistemin aykırı sesleri arasında yer alan İran ve Venezuela gibi ülkelerden farklı olarak, dünya sorunlarına ilişkin görüşlerini fanatik bir radikalizm diliyle değil, uluslararası kamuoyunu ikna etmeye dönük ılımlı bir dille anlatmaktadırlar. Bunu yaparken de, ABD gibi uluslararası politikanın etkin güçleriyle aralarındaki ilişkinin bozulmamasına dikkat ediyorlar, ancak bu ilişkinin artık eşit taraflar arasındaki dengeli bir ilişki şeklinde şekillenmesini talep ediyorlardı. Yani ABD ve diğer büyük güçler, bir yandan kendileriyle iyi geçinmeye özen gösteren, diğer yandan ise uluslararası politikaya ilişkin kendilerinden farklı görüşlere sahip ve bu görüşlerinin arkasında sonuna kadar durmaya kararlı ülkelerle karşı karşıya olduklarını görüyorlardı.⁵⁵

2- Nükleer takas anlaşması ile Tahran'ı çözüm konusunda belirli bir noktaya kadar getiren iki ülkenin, kendilerinin çabalarıyla imzalanan bu anlaşmayı dikkate almayan ülkeler tarafından hazırlanan ve İran'a karşı ağır yaptırımları öngören Güvenlik Konseyi karar tasarısının kabulüne onay vermeleri (kabul ya da çekimser oyu kullanmak suretiyle), İran'a verdikleri güvenceyi ihlal etmeleri anlamına gelecekti. Ret dışındaki herhangi bir oy, çözüm konusunda önemli bir adım olarak nitelendirdikleri Tahran Anlaşması'nı kendilerinin de kabul etmedikleri anlamına gelecekti.⁵⁶

3- Türkiye açısından spesifik olarak bakıldığında ise, AK Parti iktidarının neredeyse tamamını kapsayacak şekilde dile getirilen; İran'ın Türkiye'nin önemli bir komşusu olduğu, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği, özellikle enerji ihtiyacı her geçen gün artan Türkiye için İran'ın önemli bir enerji tedarikçisi olduğu ve Irak'takine benzer bir çatışmanın İran'da da yaşanmasının başta Türkiye olmak üzere bütün bölgeyi felakete sürükleyeceği görüşleri çerçevesinde, Türkiye İran nükleer sorunun barışçı çözümüne hizmet etmediğini düşündüğü yeni yaptırımları kapsayan 1929 sayılı karara ret oyu vermiştir.⁵⁷

Güvenlik Konseyi kararına verilen tepkilere bakıldığında, farklı kesimlerin soruna yaklaşımları çerçevesinde farklı tepkiler verdiği görülmüştür. Öncelikle Türkiye'nin tepkisine bakılacak olursa, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bir televizyon programında yaptığı açıklamalarda yaptırım kararıyla birlikte artık Tahran Anlaşması'nın bir hükmü kal-

madığı yönündeki yorumlara karşı çıkararak, Türkiye ve Brezilya'nın verdikleri ret oyuyla anlaşmanın yürürlükte kalmasını mümkün kıldıklarını söylemiştir. Yaptırım kararında ve Viyana Grubu'nun Güvenlik Konseyi kararının alındığı gün gönderdiği mektupta Tahran Anlaşması'na atıfta bulunulduğunun altını çizen Davutoğlu, Türkiye'nin Tahran Anlaşması zemininde diplomatik bir çözüme ulaşılması için çabalarını artıracığını ifade etmiştir. "17 Mayıs'ta Tahran'da atılan imzaların kaydının tarihe geçtiğini" vurgulayan Davutoğlu, bundan sonra yaptırım kararı sonucunda artık diplomasinin zamanı geldiğini görmesini beklediği "5+1 Grubu" üyeleriyle, Tahran Anlaşması'nın arkasında duran iki ülkenin desteğini alan İran arasında müzakere sürecinin devam edeceğini umduğunu dile getirmiştir. Türkiye'nin izlediği politikanın ABD ile sorunlara yol açacağı yönündeki görüşleri de reddeden Davutoğlu, Türkiye'nin bu konuda herhangi bir gizli gündemle hareket etmediğini, anlaşılır ve net bir tavır içerisinde olduğunu, bu tavrın sürekli olarak Amerikan yönetimine aktarıldığını ve Ankara'nın attığı adımlarla "Amerikan Başkanı Obama'nın politikalarının önünü açtığını" söyleyerek, "tüm bu çabadan sonra, bir günde 18 saat süren müzakerelerden sonra kimsenin Tahran'da varılan anlaşmanın yok sayılmasını bekleyemeyeceğini" ifade etmiştir.⁵⁸

Başbakan Erdoğan'da Türkiye'nin Brezilya ile birlikte çözüm yolunda attığı adımların Washington yönetimini rahatsız etmemesi gerektiğini düşünmekteydi. İki ülkenin kendi başlarına hareket etmediğini belirten Erdoğan, Tahran Anlaşması'nda önerilen hususların Amerikan Başkanı Obama'nın kendisine ve Brezilya Devlet Başkanı da Silva'ya yazdığı mektupların içeriğinden farkı olmadığını, kendisinin Obama ile yaptığı telefon görüşmelerinde, İran yönetimine karşı Washington'un duyduğu güvensizlik karşısında Türkiye'nin gerekli güvenceyi verdiğini ve İran'ın anlaşmaya uymaması durumunda bu ülkenin yalnızlığa itilmesine destek vereceğini söylediklerini ifade etmiştir. Başbakan Erdoğan Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'ndeki tutumunun ABD ile ilişkilere yansımaları konusunda ise, "Türkiye'nin misyonunu ve önemini en iyi idrak edebilecek ülkelerden birisi" ve "kadim dostumuz" diye tanımladığı "ABD ile sadece kağıt üzerinde değil dünyanın dört bir yanında çok boyutlu işbirliği ağı bulunduğu" altını çizdikten sonra, zaman zaman ortaya çıkan farklılıkların kullanılan yöntemlerden veya öncelik sıralamasından kaynaklandığını söylemiş ve ABD yönetiminin, Türkiye'nin duruşunun, işbirliğini daha da etkin hale getirecek bir mahiyet taşıdığını çok iyi anlaması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Türkiye'nin "kararlı" duruşundan dolayı eksen kayması suçlamalarına maruz kaldığına da değinen Erdoğan, bunun kara propagandanın ibaret olduğu eleştirisinin ardından "Türkiye'nin eksenini barış, dayanışma ve hukuk eksenidir" tespitini yapmıştır.⁵⁹

Başbakan Erdoğan ayrıca Güvenlik Konseyi'ndeki oylamadan bir gün sonra İstanbul'da yapılan Türk-Arap İşbirliği Forumu toplantısında yaptığı konuşmada, Türkiye'nin 'hayır' oyu kullanmasının itibarı ile alakalı bir konu olduğunun altını çizmiştir: "Biz 'hayır' dememiş olsaydık, kendimizi inkâr etmiş olurduk, imzalarımızı inkar etmiş olurduk, bu onursuz bir davranış olurdu. Biz bu onursuzluğu kabul edemezdik. Böyle bir yanlışa ortak olmak istemeyiz. Çünkü tarih bizi affetmez. Gelecek kuşaklar nesiller bizi affetmez. Onun için 'Biz duruşumuzu omurgalı sergilemek durumundayız' dedik ve bu adımı attık."⁶⁰

Türkiye ve Brezilya'nın 1929 sayılı Güvenlik Konseyi kararına olumsuz oy kullanmasının Amerikan tarafında nasıl algılandığına gelince, Türkiye'deki bazı çevrelerin iddia ettiği gibi Türkiye'nin bu tavrı Türk-Amerikan ilişkilerinde derin bir çatlağa neden olmadı. ABD'deki yöneticiler Ankara'nın tutumundan hoşnut olmasa da, Türkiye gibi Ortadoğu, Balkanlar ve Orta Asya'da birçok konuda işbirliği yaptıkları önemli bir ülke ile İran ya da İsrail gibi konularda yaşanan görüş ayrılıkları yüzünden aralarının ciddi şekilde bozulmasını istemiyorlardı. AK Parti hükümetinin ABD ile görüş ayrılığı yaşadığı konularda da sürekli olarak Washington'u bilgilendirmesi ve gerçek niyetinin Amerikan yönetimiyle, eşit taraflar arasında dengeli bir ilişki kurmak olduğunu göstermeye özen göstermesi, bu çerçevede zaman zaman görüş ayrılığı oluşan konularda Türkiye'nin kendi çıkarlarının gerektirdiği adımları samimi bir şekilde atmaya çalıştığını anlatması ABD'nin de Türkiye ile ilişkilerinde dengeli davranmaya dikkat etmesi sonucunu doğurmaktadır. Amerikan yönetiminden Türkiye'nin İran'a yaptırım kararına ret oyu vermesi sonrasında gelen açıklamalar bu dengeli davranışın göstergesiydi. Ülke içerisindeki değişik kesimlerden gelen sert açıklama ve yorumlara rağmen⁶¹ ABD hükümeti sözcüleri Türkiye ve Brezilya'nın 'hayır' oylarının kendileri açısından bir "hayal kırıklığı" olduğunu belirtmenin ötesine gitmediler. Beyaz Saray Sözcüsü Robert Gibbs ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşlerden Sorumlu Müsteşarı William Burns bu "hayal kırıklığını" dile getirmelerinin ardından, İran'ın nükleer silah yapmasına karşı olduklarını bildikleri Türkiye ve Brezilya'nın İran sorununun çözümü konusundaki çabalarını saygıyla karşıladıklarını ifade etmişlerdir.⁶²

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Philip Crowley de, "İran'a yaptırımların etkisi ve kararın zamanlaması konusunda Türkiye ve Brezilya'nın farklı bakış açısına sahip olmasına saygı duyduklarını" ve "spesifik yöntemler üzerinde anlaşmazlıkları olsa da Türkiye, Brezilya ve diğer ülkelerle çalışmaya devam edeceklerini" söylemiştir. Amerikan Dışişleri Ba-

kanı Hillary Clinton ise Güvenlik Konseyi kararı sonrasında yaptığı bir açıklamada, “İran’a yönelik süregelen diplomatik yardım çerçevesinde, Türkiye ve Brezilya’nın önemli bir rol oynamayı sürdüreceğini düşündüğünü” ifade ederek bundan sonraki süreçte de diplomatik müzakerelerin önemli bir rol oynayacağını ve Türkiye ile Brezilya arabuluculuğuyla imzalanan nükleer takas anlaşmasının önemli bir zemin oluşturacağını kabul etmiş oluyordu.⁶³

İran’a yaptırım kararının hararetli savunucuları arasında yer alan Fransa’nın Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner de, Güvenlik Konseyi’nin yeni yaptırımlarının İran nükleer sorununun çözümü konusunda diyalogun reddi anlamına gelmediğini, aksine “Tahran ile diyalogun gerekliliğinin teyidi” olarak görülmesi gerektiğini ifade ederek bundan sonra izlenecek yolda Türkiye ve Brezilya’nın çabalarından yararlanılabileceğinin ipuçlarını vermiştir.⁶⁴

Güvenlik Konseyi’nde alınan yaptırım kararı, İran’ın uranyum üretimi ve ticareti ile ilgili faaliyetlerine, İran’a ağır silahlar ve füze sistemleri başta olmak üzere belirli silahların satışına ve bu ülkenin nükleer alandaki çalışmalarını finanse etmesine yardımcı olacağı düşünülen yurtdışındaki finansal faaliyetlerine geniş kısıtlamalar getirirken, BM üyesi bütün ülkelerin bu karara destek vermesi çağrısı yapıyordu. Türkiye de Brezilya gibi, Güvenlik Konseyi Kararı’na karşı çıksa da kararla birlikte getirilen düzenlemelere uyacağını açıklamıştır.⁶⁵ Yaptırım kararı diplomatik çözüm konusunda çalışan iki ülke ve İran’da önemli bir hayal kırıklığına yol açsa da, nükleer takas temelli çözüm arayışları yılsonuna kadar devam etmiştir. Bu çerçevede, bazen İran ya da ABD ve müttefiklerinin diplomatik çözüm konusunda yeni görüşmelere hazır oldukları, bazen de yeni görüşmelere yanaşmadıkları haberleri gazetelerde yer almış, kimi zaman ABD ve Batılı ülkelerin Türkiye’nin arabuluculuğu, kimi zaman ise Türkiye’nin çabalarından hoşnutsuzluğuna dair haberler ve son dönemlerde yeniden başlaması muhtemel görüşmelerin Türkiye’de yapılması söylentileri de medyaya yansımıştır.⁶⁶ Ancak Türkiye’nin bütün çalışmalarına rağmen 2010 sonuna kadar taraflar arasında sorunun barışçı yollardan çözümüne ilişkin doğrudan müzakerelerin gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır.

Ekonomik İlişkiler

İran Türkiye’nin en kalabalık nüfusa sahip komşusu olarak Türkiye’nin ihracat sektörü açısından çok önemli bir pazar konumundadır. Ülkenin 2007 yılında yalnızca 700 milyon dolar, 2009 yılında da 3 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye yatırımı almış olması bu açıdan henüz büyük

fırsatlara sahip olduğunu göstermektedir. Gerek BM yaptırımları ve gerekse ABD ve AB gibi güçlerin uyguladığı tek taraflı yaptırımlar yüzünden dünya piyasalarına entegrasyon konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan İran Türkiyeli yatırımcılar açısından önemli imkanlar sunmaktadır.⁶⁷ Bu imkanları değerlendiren Türk firmaları başta enerji olmak üzere birçok farklı alanda İran'da yatırımlar yaparak, hem kendileri büyük miktarlarda kazanç sağlamışlar hem de iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

İran'la ticaretin, toplam nüfusları 150 milyona yaklaşan bu iki ülkenin arasında olması gereken noktaya çıkarılması konusunda çabalar 2010 yılında da devam ettirilmiştir. 2009 yılında yaşanan krizle birlikte 5,4 milyar dolar seviyesine gerileyen iki ülke ticareti 2010 yılında 10,7 milyar dolara çıkarak kriz öncesindeki düzeyin üzerine çıkmıştır. Türkiye açısından sevindirici olan ise, İran'a olan ihracatın kriz öncesine göre yaklaşık %50 artması, buna karşılık ithalatın kriz öncesindeki düzeyin gerisinde kalmasıydı. Bu sayede Türkiye İran ile olan dış ticarete çok büyük boyutlarda olan dış ticaret açığını biraz azaltmış oluyordu. Bu açığın petrol ve doğalgaz ithalatından kaynaklandığının altını bir kez daha çizmek de fayda vardır. Türkiye'nin 2010 yılında İran'dan yaptığı ithalatın yaklaşık %88'ini petrol, doğalgaz ve petrol yan ürünleri oluşturmaktaydı.⁶⁸ Buna karşılık Türkiye'den İran'a yapılan ihracat bir ürün grubuna yoğunlaşmayıp çeşitli kalemlerden oluşmaktaydı. Türkiye'nin ihracatında öne çıkan ürün grupları demir-çelik, makine ve teçhizat, mineral yakıt ürünleri ile plastik ve plastik eşyalardı.⁶⁹

Türkiye'nin Toplam Ticaretinde İran'ın Payı (Milyon Dolar)

	Toplam İhracat	İran'a İhracat	İran'ın Payı %	Toplam İthalat	İran'dan İthalat	İran'ın Payı %
1970	588	5,2	0,88	947	0,03	0,03
1980	2.910	84	2,88	7.909	802	10,1
1990	12.959	495	3,81	22.302	492	2,20
2000	27.774	235	0,84	54.502	815	1,49
2007	107.271	1.441	1,34	170.062	6.615	3,88
2008	132.027	2.029	1,53	201.963	8.199	4,06
2009	102.142	2.024	1,98	140.928	3.405	2,41
2010	113.883	3.044	2,67	185.544	7.645	4,12

Kaynak: TÜİK ve WTO Time Series on international trade

İran'ın Toplam Ticaretinde Türkiye'nin Payı (Milyon Dolar)

	Toplam İhracat	Türkiye'ye İhracat	Türkiye'nin Payı %	Toplam İthalat	Türkiye'den İthalat	Türkiye'nin Payı %
1970	2.403	0,03	0,001	1.662	5,2	0,31
1980	12.338	802	6,50	12.246	84	0,68
1990	19.305	492	2,54	20.322	495	2,43
2000	28.739	815	2,83	13.898	235	1,69
2007	88.733	6.615	7,45	44.942	1.441	3,20
2008	113.668	8.199	7,21	57.401	2.029	3,53
2009	78.830	3.405	4,31	50.469	2.024	4,01
2010	100.900	7.645	7,57	62.670	3.044	4,85

Kaynak: TÜİK ve WTO Time Series on international trade

İki ülke arasındaki ticarete 2009'a göre %100 oranında bir artış gerçekleşse de, 10,7 milyar dolarlık ticaret hacminin Türkiye ve İran'ın genel ekonomik büyüklükleri ve nüfus potansiyelleri açısından bakıldığında halen daha çok düşük düzeyde olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Satın alma gücü paritesi açısından bakıldığında GSYH toplamı 1.950 milyar dolara ulaşan iki ülke arasındaki ticaret hacminin yalnızca 10,7 milyar dolar olması, Türkiye ve İran'ın ekonomik alanda işbirliğini ne kadar ihmal ettiklerinin açık bir göstergesidir.⁷⁰ Yaklaşık aynı nüfus potansiyeline sahip olan Almanya ile Fransa'nın GSYH toplamı yaklaşık 5.260 dolar iken (Türkiye ile İran toplamının yaklaşık 2,7 katı) aralarındaki ticaretin 250 milyar dolar civarında olması (Türkiye ile İran ticaret hacminin yaklaşık 23 katı) asıl sorunun Türkiye ile İran'ın ekonomik büyüklüklerinden değil birbirleriyle ekonomik ilişkileri geliştirme konusundaki ilgisizliklerinden kaynaklandığını göstermektedir. İran'ın dış ticaretinde Türkiye'nin payının (2010'da %6,5) Türkiye'nin dış ticaretinde İran'ın payına (2010'da %3,5) göre yaklaşık iki kat daha fazla olduğu düşünülürse bu ilgisizliğin daha çok Türkiye tarafından kaynaklandığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Ancak Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkilerin ve bu çerçevede özellikle ticaretin artırılması konusunda önemli engeller olduğunun da altını çizmek gerekir. Bu engellerden en önemlisi, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin İran'a karşı uyguladığı yalınlaştırma politikası ve bu çerçevede gerek kendi kararlarıyla gerekse de BM Güvenlik Konseyi'nden çıkardıkları kararlarla bu ülkeye karşı yaptırım uygulamaları ve Türkiye gibi ülkeleri de bu yaptırımlara uymaları konusunda baskı altına al-

malarıdır. Türkiye özellikle ABD ve AB'nin İran'a karşı ilan ettikleri ve müttefiklerinin de uymasını bekledikleri yaptırımlara elinden geldiğince karşı koymuş ve kendi çıkarlarını ve ihtiyaçlarını gerekçe göstererek İran ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak bu nedenle sürekli olarak bazı kesimler tarafından “eksen kayması” ve “Batıya sırtını döndüğü” suçlamalarıyla karşılaşığından dikkatli hareket etmek zorunda kalmış ve bazı sektörlerde İran'la işbirliğinden kaçınmıştır.

İran ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin önündeki bir diğer engel ise Tahran yönetiminin uygulamış olduğu yüksek gümrük vergileridir. “Tekstilde yüzde 100, otomotivde yüzde 70, mobilyada yüzde 10 ila 55, tarım ürünlerinde yüzde 25, gıdada yüzde 15, makinelerde yüzde 10-30, kimyada yüzde 10” olarak uygulanan gümrük vergileri bu ülke ile ticaret yapmak isteyen Türk firmaları açısından ciddi zorluklar oluşturmaktadır.⁷¹

Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkiler çerçevesinde değinilmesi gereken bir diğer konu ise iki ülke arasındaki turizm faaliyetleridir. İran'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı oldukça yüksek rakamlarda iken, Türkiye'den İran'a giden turist sayısının çok az miktarda olması iki ülke ilişkilerindeki bir başka ilginç bariyeri göstermektedir. 2010 yılında İran'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı yaklaşık 1,8 milyon ile Türkiye'yi ziyaret eden toplam turistlerin geldikleri ülke sıralamasında İran, Almanya, Rusya ve İngiltere'nin ardından dördüncü ülke olmuştur. Aynı yıl içerisinde Türkiye'den İran'a giden turist sayısı ise sadece 80 bin civarında kalmıştır.⁷² Türkiye İranlı turistler için bu kadar cazip bir ülke iken özellikle tarihi ve kültürel mirası açısından çok zengin bir ülke olarak bilinen İran'a Türkiye'den çok az sayıda turist gitmesi iki ülke ilişkileri açısından üzerinde düşünülmesi gereken bir sorundur. İki ülke arasındaki ideolojik kavgaanın yoğun olarak yaşandığı dönemlerde bazı kesimler tarafından Türk insanının tasavvurunda yoğun bir şekilde inşa edilen olumsuz İran algısı kadar, İran'ın ülkesine turist çekmek konusundaki başarısız politikalarının da bu sorunun nedenlerinin açıklamasında akla gelen kollar olduğu söylenebilir.

Dipnotlar

- 1 "All roads lead to Istanbul", *Foreign Policy*, 15 Ekim 2010.
- 2 "Türkiye cephe ülkesi değil", *Yeni Şafak*, 16 Ekim 2010.
- 3 "Köşk'te NATO zirvesi", *Hürriyet*, 6 Kasım 2010.
- 4 "Gül: Bir ülkenin hedef gösterilmesini asla kabul etmeyiz", *Zaman*, 19 Kasım 2010.
- 5 Cengiz Çandar, "Lizbon: 'Eksen kayması'ndan NATO'da etkili Türkiye'ye", *Hürriyet*, 21 Kasım 2010.
- 6 Mehmet Ali Birand, "Erdoğan, İran için, neden bu kadar risk alıyor?", *Milliyet*, 15 Nisan 2010.
- 7 "Die neuen 'Blockfreien' auf dem Weg in eine unheilige Allianz", *Die Welt*, 23 Mayıs 2010; "İran zaman kazanmak için Türkiye'yi kullanıyor", *Hürriyet*, 18 Mayıs 2010.
- 8 Mehmet Ali Birand, "Washington zirvesinde gözler Erdoğan'ın üstünde...", *Hürriyet*, 12 Nisan 2010.
- 9 "ABD'nin Ankara'dan İran'a 'baskı' beklentisi", *Milliyet*, 14 Şubat 2010.
- 10 "Münih fare doğurdu", *Milliyet*, 7 Şubat 2010.
- 11 "Nükleer pazarlıkta İran'dan ılımlı sinyal", *Hürriyet*, 7 Şubat 2011.
- 12 "Türkiye'nin İran'daki rolüne değer veriyoruz", *Yeni Şafak*, 13 Şubat 2011.
- 13 "İran'dan Türkiye'ye 'nükleer' ışık", *Hürriyet*, 16 Şubat 2011.
- 14 "Rusya: İran'ın uranyum zenginleştirme kararı endişe verici", *Zaman*, 9 Şubat 2010.
- 15 "Batı'dan BM'ye İran mektubu", *Hürriyet*, 16 Şubat 2011.
- 16 Zeynep Güranlı, "ABD İran'a yaptırım için bastırıyor, Türkiye direniyor", *Hürriyet*, 23 Şubat 2010.
- 17 "İki lider İran için kapıştı", *Milliyet*, 14 Nisan 2010.
- 18 "Tahran'a tehdit Çin'e ince mesaj", *Zaman*, 7 Nisan 2010.
- 19 "45. Brezilyalı yetkili: Obama, Türkiye ve Brezilya'nın İran'a karşı yaptırımlara sıcak bakmadıklarını gördü", *IRNA*, 14 Nisan 2010; "Obama'ya Erdoğan ve Lula freni", *Hürriyet*, 14 Nisan 2010.
- 20 "İslami terör olmaz, İslam ile terör birbirine zıttır", *Yeni Şafak*, 12 Nisan 2010.
- 21 "CNN: 'Erdoğan, İran'a yaptırımı reddetti'", *Milliyet*, 13 Nisan 2010.
- 22 "Davutoğlu'ndan BM'ye İran eleştirisi", *Hürriyet*, 14 Nisan 2010.
- 23 "Brezilya'da İran Zirvesi", *Milliyet*, 17 Nisan 2010.
- 24 "Davutoğlu çözüm için çok umutlu", *Zaman*, 21 Nisan 2010.
- 25 "Hazirana kadar iyi niyet gösterin", *Hürriyet*, 22 Nisan 2010.
- 26 "İran'dan uranyum takası şartı", *Milliyet*, 30 Nisan 2010.
- 27 Rusya ve Çin'in tutumu Türkiye'nin çabaları açısından çok önemliydi. "Rusya ve Çin, İran konusunda Türkiye'ye süre tanıdı", *Hürriyet*, 1 Mayıs 2010.
- 28 Sedat Ergin, "Türkiye Brezilya karması İran'da ABD'ye karşı", *Hürriyet*, 22 Nisan 2010.
- 29 Ancak bunu yaparken İran'a karşı gerçekleştirilen baskıların, nükleer silahlara sahip olduğu bilinen İsrail'e karşı neden yapılmadığının uluslararası hukuk çerçevesindeki bir açıklamasını ne Türkiye ne de başka bir ülke yapabilmekteydi.
- 30 "Davutoğlu: P5 1 ile İran'ın görüşmelerinin tekrar başlaması elzem", *Zaman*, 7 Mayıs 2010.
- 31 "Davutoğlu: P5 1 ile İran'ın görüşmelerinin tekrar başlaması elzem", *Zaman*, 7 Mayıs 2010.
- 32 <http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa>

- 33 "İran yönetimine teşekkür ediyorum", *Hürriyet*, 18 Mayıs 2010.
- 34 Tüm tarafların kabul etmesinin ardından anlaşmanın uygulanması şu adımlarla olacaktır: 1- İran bir ay içerisinde 1200 kiloluk düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye'ye teslim edecek 2- Batılı ülkeler 120 kiloluk daha yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyumu 1 yılı geçmeyecek bir sürede Türkiye'ye teslim edecekler 3- Türkiye İran'ın teslim ettiği uranyumu UAEK'ya verecek 4- Türkiye Batılı ülkelerin teslim ettiği uranyumu İran'a verecek. "İran ile tarihi imza: Uranyum takası Türkiye'de yapılacak", *Zaman*, 17 Mayıs 2010.
- 35 "İran yönetimine teşekkür ediyorum", *Hürriyet*, 18 Mayıs 2010.
- 36 Hakan Albayrak, "Tahran Bildirisi", *Yeni Şafak*, 18 Mayıs 2010.
- 37 Ansgar Graw, "Neue Volte in Irans Atomprogramm", *Die Welt*, 18 Mayıs 2010.
- 38 "Çin İran'ın takas anlaşmasını olumlu karşıladı", *Hürriyet*, 18 Mayıs 2010.
- 39 "Kremlin, Türkiye ile Brezilya'nın çabalarını olumlu buldu", *Zaman*, 17 Mayıs 2010.
- 40 "Medvedev: Takas anlaşması yetersiz kalabilir", *Zaman*, 17 Mayıs 2010.
- 41 "ABD: İran'la ilgili hala ciddi endişeler taşıyoruz", *Hürriyet*, 17 Mayıs 2010.
- 42 "Iran faces fresh sanctions as Russia and China support UN resolution", *The Guardian*, 18 Mayıs 2010; "UN-Veto-Mächte einigen sich auf Iran-Sanktionen", *Die Welt*, 18 Mayıs 2010.
- 43 "Erdoğan ve Silva'nın çabalarını takdir ediyorum", *Yeni Şafak*, 19 Mayıs 2010.
- 44 Cengiz Çandar, "ABD'nin pişmiş aşına su katmak" *Hürriyet*, 21 Mayıs 2010.
- 45 "Erdoğan, Putin'le uranyum konusunu görüştü", *Zaman*, 19 Mayıs 2010; "Erdoğan'dan 26 lidere nükleer mektubu", *Yeni Şafak*, 22 Mayıs 2010.
- 46 "Türkiye ve Brezilya, İran nükleer programının diplomatik çözümüne şans vermesini istedi", *IRNA*, 20 Mayıs 2010.
- 47 "Türkiye'den dünyaya İran çıkışı: Atılan imzalar şaka değil", *Hürriyet*, 19 Mayıs 2010.
- 48 "İran'a yaptırımı etik bulmuyorum", *Sabah*, 19 Mayıs 2010.
- 49 "Die neuen 'Blockfreien' auf dem Weg in eine unheilige Allianz", *Die Welt*, 23 Mayıs 2010.
- 50 "Neue Allianzen fordern den Westen heraus", *Die Welt*, 22 Mayıs 2010.
- 51 Simon Tisdall, "The Iran nuclear deal and the new premier league of global powers", *The Guardian*, 19 Mayıs 2010.
- 52 Cengiz Çandar, "Türkiye'nin hesaplı "Hayır'ı", *Hürriyet*, 11 Haziran 2010.
- 53 "UNO verschärft Sanktionen gegen den Iran", *Stern*, 9 Haziran 2010.
- 54 "Viyana Grubu'ndan da oylama günü ret cevabı", *Star*, 10 Haziran 2010.
- 55 "'Tahran anlaşması ile paradigmayı değiştirdik'", *Sabah*, 10 Kasım 2010.
- 56 "'Hayır' demesek kendimizi inkar ederdik", *Zaman*, 10 Haziran 2010.
- 57 Cengiz Çandar, "Türkiye'nin hesaplı "Hayır'ı", *Hürriyet*, 11 Haziran 2010.
- 58 "Davutoğlu: Verdiğimiz oyla, Tahran Anlaşması yürürlükte kaldı", *Zaman*, 10 Haziran 2010.
- 59 "Tahran anlaşması Obama mektubundan farklı değil", *Star*, 16 Haziran 2010.
- 60 "'Hayır' demesek kendimizi inkar ederdik", *Zaman*, 10 Haziran 2010.
- 61 "Türkiye uysal müttefikten dikene dönüşüyor", *Hürriyet*, 9 Haziran 2010; "Ahmedijad'la yan yana poz vermemeliydi", *Hürriyet*, 17 Haziran 2010.
- 62 "Türkiye'nin 'hayır' oyu ABD'yi üzmüş", *Zaman*, 10 Haziran 2010; "Beyaz Saray: Hayır oyları hayal kırıklığıydı", *Zaman*, 11 Haziran 2010.

- 63 "Clinton: Türkiye ve Brezilya İran'a yardım edebilir", *Hürriyet*, 10 Haziran 2010.
- 64 "Kouchner: Yaptırımlar diyalogun gerekliliğinin teyidi", *Zaman*, 10 Haziran 2010.
- 65 "Gül: BM'nin İran'a yaptırımları bizi de bağlıyor", *Hürriyet*, 22 Eylül 2010.
- 66 "G-8'den Türkiye'ye güçlü İran desteği", *Yeni Şafak*, 28 Haziran 2010; "Mutteki: Tahran deklarasyonu hala masada", *Hürriyet*, 25 Temmuz 2010; "ABD'den Türkiye'ye 'İran' takdiri", *Hürriyet*, 30 Temmuz 2010; "Davutoğlu: Tahran anlaşması geçerliliğini koruyor", *Zaman*, 28 Temmuz 2010; "Mihmanperest: Viyana gurubu ile müzakerelere Türkiye ve Brezilya'nın katılması yararlı olacak", *IRNA*, 24 Ağustos 2010; "Türk diplomatlar İran için ABD'de", *Hürriyet*, 23 Ağustos 2010; "İran, Türkiye'yi nükleer müzakerelerde de istiyor", *Yeni Şafak*, 20 Ağustos 2010; "Davutoğlu Mutteki'yle 'nükleer'i konuştu", *Hürriyet*; "Nükleer Zirve Türkiye'de", *Sabah* 10 Kasım 2010; "ABD İran konusunda Türkiye-Brezilya girişimini yeniden gündeme alıyor", *Hürriyet*, 27 Ekim 2010; "İran: Nükleer takas Türkiye-Brezilya planına dayanmalı", *Hürriyet*, 4 Kasım 2010; "Mutteki: İran ve 5+1 ülkeleri ile müzakere için Türkiye iyi bir yerdir", *IRNA*, 10 Kasım 2010; "Randevu Ocak'ta İstanbul'da", *Yeni Şafak*, 8 Aralık 2010.
- 67 Yusuf Türkoğlu, "2011 Yılı Hedef Ülke İran: Pazar Fırsatları, Potansiyel İşbirliği Alanları", *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2010, s. 75.
- 68 TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri veri tabanı. http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwse/vlet?disticaretdb2=&report=IHT0153.RDF&p_kod=3&p_ulke1=616&p_fasil1=-&p_yil1=2010&p_kod1=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv
- 69 http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0153.RDF&p_kod=3&p_ulke1=616&p_fasil1=-&p_yil1=2010&p_kod1=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv
- 70 GSYH rakamları Dünya Bankası tarafından açıklanan rakamlardır. The World Bank: World Development Indicators database. World Bank. 01 July 2011. http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP_PPP.pdf
- 71 Türkoğlu, s. 75.
- 72 http://www.isiad.org/index.php?option=com_content&view=article&id=148:ran-tuerkiyeden-turist-bekliyor&catid=1:latest-news&Itemid=18

